

Uredigert foreløpig versjon

Distr.: generell
6. mars 2020

Original: engelsk

Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Avsluttende kommentarer til Norges sjette periodiske rapport*

1. Komiteen behandlet Norges sjette periodiske rapport (E/C.12/NOR/6) på sitt 14. og 15. møte (se E/C.12/2020/SR.14 og 15), som ble avholdt 25. og 26. februar 2020, og vedtok disse avsluttende kommentarene på sitt 30. møte, som fant sted 6. mars 2020.

A. Innledning

2. Komiteen takker for konvensjonspartens sjette periodiske rapport, levert via den forenklede rapporteringsprosedyren, med svarene som er gitt til spørsmålene på listen for rapporteringen som er utarbeidet i henhold til nevnte prosedyre (E/C.12/NOR/QPR/6). Komiteen setter pris på at konvensjonsparten har godtatt den forenklede rapporteringsprosedyren, ettersom denne prosedyren bidrar til et bedre samarbeid om og et sterkere fokus på dialogen mellom konvensjonsparten og komiteen. Komiteen setter også pris på den konstruktive dialogen den har hatt med konvensjonspartens tverrdepartementale delegasjon.

B. Positive utviklingstrekk

3. Komiteen har med tilfredshet merket seg at konvensjonsparten fortsatt vil sette av én prosent av bruttonasjonalinntekten til offentlig utviklingsbistand. Komiteen er også tilfreds med vedtakelsen av likestillings- og diskrimineringsloven og handlingsplanen mot rasisme og diskriminering på grunnlag av etnisitet og religion, som anbefalt av komiteen under forrige gjennomgang, og med de tiltakene konvensjonsparten har truffet på de områdene som berører rettighetene nedfelt i konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, som angitt nedenfor.

C. Komiteens viktigste betenkeligheter og anbefalinger

Nasjonal anvendelse av konvensjonen

4. Komiteen er glad for at det i 2014 ble innført en menneskerettighetskatalog i konvensjonspartens grunnlov, men merker seg likevel delegasjonens redegjørelse om at Stortinget har besluttet at bare Norges mest grunnleggende menneskerettighetsforpliktelser skal gjenspeiles i Grunnloven, og at konvensjonen ikke har samme status som Grunnloven, men har forrang over andre norske lover i tilfelle motstrid. Komiteen er bekymret over at rettighetene som er nedfelt i konvensjonen, ikke er innlemmet fullt ut i Grunnloven, og at de ikke betraktes som grunnleggende rettigheter som fullt ut er rettmessige, noe som har forhindret konvensjonsparten i å ratifisere den

* Vedtatt av komiteen under dens 67. sesjon (17. februar–6. mars 2020).

valgfrie protokollen til konvensjonen. Komiteen er også bekymret over den manglende opplæringen av jurister i spørsmål som gjelder konvensjonen. Til tross for konvensjonspartens redegjørelse er komiteen videre bekymret over de reviderte instruksjonene for utarbeidelse av regjeringens utredningsinstruks, der det uttrykkelige kravet om å vurdere hvilke følger lovgivnings- og politikktutformingsprosessen har for Norges menneskerettighetsforpliktelser, er fjernet.

5. Komiteen anbefaler konvensjonsparten

a) å innlemme konvensjonens rettigheter fullt ut i partens nasjonale rettsorden, med en konstitusjonell status tilsvarende sivile og politiske rettigheter, **JD**

b) å fremme opplæringen av dommere, advokater og offentlige tjenestemenn i konvensjonen og i håndhevingen av dens rettigheter, **JD**

c) å ratifisere den valgfrie protokollen til konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, **UD/JD**

d) å styrke vurderingen av menneskerettighetenes innvirkning på lovgivnings- og politikktutformingsprosessen. **JD/FIN**

Ekstraterritoriale forpliktelser i henhold til konvensjonen

6. Komiteen merker seg at konvensjonspartens *Statens pensjonsfond utland* er verdens største statlige investeringsfond, og at Etikkrådet er opprettet for å overvåke fondets portefølje i samsvar med de etiske retningslinjene for observasjon av og utelukkelse av selskaper fra pensjonsfondet. Retningslinjene er under revisjon. Komiteen er imidlertid bekymret over hvilke alvorlige implikasjoner enkelte av fondets investeringsporteføljer har på menneskerettighetene, blant annet når det gjelder selskaper som er involvert i ødeleggelse av hjem, i israelske bosetninger eller i annen virksomhet i De okkuperte palestinske områdene. Den er også bekymret over at ikke alle av fondets investeringer er underlagt Etikkrådets vurderingsprosess.

7. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten gjennomgår Statens pensjonsfond utlands investeringer i selskaper som er involvert i virksomhet i De okkuperte palestinske områdene, i lys av partens forpliktelser i henhold til Den internasjonale domstolens rådgivende uttalelse av 9. juli 2004 om de juridiske konsekvensene av oppføring av muren i De okkuperte palestinske områdene. **FIN** Den anbefaler videre at konvensjonsparten sikrer at de etiske retningslinjene for observasjon av og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utland er i tråd med partens territoriale og ekstraterritoriale forpliktelser i henhold til konvensjonen, slik det er gjort nærmere rede for i nr. 25–37 i komiteens generelle kommentar nr. 24 (2017) om staters forpliktelser i henhold til konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter når det gjelder forretningsvirksomhet. **FIN/UD** Komiteen anbefaler også at konvensjonsparten viderefører Etikkrådets strenge vurderinger. **FIN**

Næringsliv og menneskerettigheter

8. Selv om komiteen er tilfreds med at det er vedtatt en nasjonal handlingsplan for å følge opp FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter (*UN Guiding Principles on Business and Human Rights*), er den bekymret over den mangelfulle gjennomføringen av planen. Komiteen merker seg et lovforslag utarbeidet av Etikkinformasjonsutvalget for å fremme respekt for menneskerettighetene i forretningsvirksomhet og forsyningskjeder, men er samtidig bekymret over at nivået for selskapers risikovurdering når det gjelder menneskerettigheter er mangelfullt, sett i forhold til selskapenes utenlandsvirksomhet og til konvensjonspartens manglende evne til å vurdere risiko knyttet til menneskerettigheter i vertslandene. Komiteen er også bekymret over at utlendinger mangler tilgang til rettsmidler i konvensjonsparten når deres rettigheter angivelig er blitt krenket av norske selskaper i utlandet.

9. Komiteen anbefaler konvensjonsparten fullt ut å gjennomføre den nasjonale handlingsplanen for å følge opp FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter og gjøre planen mer effektiv, blant annet ved å fastsette målbare mål og konkrete frister. **NFD/UD** Den anbefaler også at konvensjonsparten sikrer at

selskaper utfører grundige vurderinger av menneskerettighetene sett i forhold til deres virksomhet i utlandet, og styrker konvensjonspartens kapasitet, blant annet via dens ambassader, til å vurdere risikoer knyttet til menneskerettigheter i vertslandene. **NFD/UD** Komiteen anbefaler videre at konvensjonsparten vedtar en rettslig ramme som slår fast selskapers aktsomhetsvurderinger, holder selskaper underlagt konvensjonspartens jurisdiksjon ansvarlige for krenkelser av økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og gir utenlandske ofre klageadgang i konvensjonsparten. **NFD/UD**

Klimaendringer

10. Komiteen merker seg konvensjonspartens bidrag til Det grønne klimafondet og dens innsats for å oppfylle målene for reduksjon av klimagassutslipp innen 2030, men er likevel bekymret over at parten i de senere årene har utstedt lisenser for leting etter og utvinning av petroleums- og naturgassreserver i Arktis og Barentshavet og over innvirkningen dette har på global oppvarming (artikkel 2 nr. 1).

11. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å intensivere sitt nasjonalt fastsatte bidrag i henhold til Paris-avtalen om å redusere utslippene med minst 50 prosent og opp mot 55 prosent sammenlignet med 1990-nivået innen 2030, og om å fremme alternative og fornybare energikilder.** **KLD/OED** Den anbefaler videre at parten revurderer sin beslutning om å øke olje- og naturgassutvinningen og å ta størst mulig hensyn til sine menneskerettsforpliktelser i sin politikk for utvinning og eksport av naturressurser. **OED**

Datainnsamling

12. Komiteen er betenkt over mangelen på data fordelt på etnisk opprinnelse eller urbefolkningsmedlemmer, noe som gjør det vanskelig å vurdere i hvor stor grad konvensjonens rettigheter kommer samer eller personer som tilhører etniske minoritetsgrupper, til gode.

13. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å forbedre sitt datainnsamlingssystem slik at det samles inn data fordelt på etnisk opprinnelse eller urbefolkningsopprinnelse, med sikte på å spore framgang i gjennomføringen av rettigheter nedfelt i konvensjonen og å utarbeide effektive og målrettede tiltak for at disse gruppene i størst mulig grad skal få nytte godt av disse rettighetene.** **FIN**

Retts hjelp

14. Komiteen merker seg at en gjennomgang av retts hjelpsordningen er igangsatt, men er likevel bekymret over at vanskeligstilte personer har begrenset klageadgang dersom deres rettigheter i henhold til konvensjonen krenkes på grunn av en begrenset tilgang til fri retts hjelp og en urealistisk inntektsgrense for å kunne motta behovsprøvd retts hjelp, som ikke har vært justert siden 2009.

15. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å reformere retts hjelpsordningen, idet det tas hensyn til at resultatet av en slik gjennomgang, straks det publiseres, vil sikre fri retts hjelp til alle vanskeligstilte og marginaliserte personer.** **JD**

Likestillings- og diskrimineringsloven

16. Komiteen merker seg at § 26 i likestillings- og diskrimineringsloven fastsetter arbeidsgivers aktivitetsplikt i offentlig og privat sektor for å fremme likestilling og forhindre diskriminering. § 26a, som fastsetter arbeidsgiveres plikt til å redegjøre for hvordan aktivitetsplikten i henhold til § 26 oppfylles, gjelder for private virksomheter som jevnlig sysselsetter mellom 20 og 50 ansatte, når de ansatte eller deres representanter krever det, men komiteen er likevel bekymret over hvor virkningsfull denne bestemmelsen er, ettersom private arbeidsgivere med færre enn 50 ansatte, noe som omfatter over 97 prosent av private virksomheter, er helt eller delvis unntatt fra denne redegjørelsesplikten. Komiteen er også betenkt over at nivået for overholdelse av aktivitets- og redegjørelsesplikten anses som lavt (artikkel 2 nr. 2).

17. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å treffe effektive tiltak for å sikre at aktivitetsplikten fastsatt i lovens § 26 gjennomføres fullt ut av alle offentlige og private arbeidsgivere. Den anbefaler videre at konvensjonsparten sikrer at aktivitets- og redegjøringsplikten etterlevs fullt ut, blant annet ved å innføre strengere straffer for manglende overholdelse. KUD**

Personer med nedsatt funksjonsevne

18. Selv om komiteen merker seg vedtakelsen av det nasjonale initiativet for inkludering (2018–2021), er den bekymret over det høye antallet personer med nedsatt funksjonsevne som er arbeidsledige eller faller utenfor arbeidsmarkedet. Komiteen er også bekymret over rapporter om at svært mange personer med synsnedsettelse har sluttet eller vurderer å slutte i jobben på grunn av teknologiske barrierer på arbeidsplassen. I tillegg er den betenkt over at plikten til universell utforming, som er fastsatt i § 17 i likestillings- og diskrimineringsloven, som er pålagt offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten, ikke gjelder for tilrettelegging av oppgaver på arbeidsplassen (artikkel 2 nr. 2, artikkel 6 og 15).

19. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten fullt ut å gjennomføre det nasjonale initiativet for inkludering og innføre tiltak som er tilpasset de særlige behovene til personer med nedsatt funksjonsevne, slik at disse får mulighet til sysselsetting. ASD** Komiteen anbefaler også konvensjonsparten å revidere § 17 i likestillings- og diskrimineringsloven med sikte på å utvide plikten til universell utforming av arbeidsplassen og innføre informasjons- og kommunikasjonsteknologi med universell utforming, herunder programvare, på arbeidsplassen. KUD

Personer med innvandrerbakgrunn

20. Komiteen er bekymret over at personer med innvandrerbakgrunn fremdeles diskrimineres når det gjelder rettigheter de har i henhold til konvensjonen. Den er særlig bekymret over den høye forekomsten av arbeidsløshet i denne gruppen, som er tre ganger høyere enn blant resten av befolkningen, samt den høye andelen lavtlønte. Komiteen er også bekymret over mangelen på spesialtiltak for å bedre deres stilling på arbeidsmarkedet. Den er videre bekymret over at personer med innvandrerbakgrunn diskrimineres vedvarende på boligmarkedet og dermed dominerer blant de vanskeligstilte på boligmarkedet (artikkel 2 nr. 2, artikkel 6 og 11).

21. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å gjennomføre handlingsplanen mot rasisme og diskriminering på grunnlag av etnisitet og religion, i samråd med og med medvirkning fra personer med innvandrerbakgrunn. KUD** Komiteen anbefaler særlig konvensjonsparten

a) **å styrke deres yrkesutdanning og -opplæring, samt språkopplæring og arbeidsformidling, ASD/KD**

b) **å sikre at deres utdanning, yrkeskvalifikasjoner og arbeidserfaring blir tilstrekkelig godkjent, KD**

c) **å innføre særlige tiltak for å bedre sysselsettingen av personer med innvandrerbakgrunn, ASD, KMD, KD**

d) **å treffe målrettede tiltak for å forhindre at de diskrimineres på boligmarkedet, KMD**

e) **å fjerne språklige og kulturelle barrierer i møte med offentlige tjenester og sosialtjenester. Alle departement med ansvar for offentlige tjenester. ASD for de sosiale tjenestene i NAV-kontorene.**

Likestilling mellom kvinner og menn

22. Selv om foreldrepermisjonsperioden nå deles likt mellom mor, far og begge foreldrene, er komiteen betenkt over at fedre brukte bare 25,6 prosent av den tiltenkte permisjonsperioden i 2019, til tross for en økning fra 20 prosent i 2018. Komiteen er også bekymret over de vedvarende kjønnsbaserte lønnsforskjellene, som i 2019 utgjorde 12,4 prosent (artikkel 3, 7 og 10).

23. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å treffe de nødvendige tiltakene for å sikre at foreldre fullt ut benytter den foreldrepermisjonsperioden som er avsatt for dem, for å sikre en likeverdig fordeling av omsorgsansvaret mellom menn og kvinner. BFD** Den anbefaler også at konvensjonsparten styrker sin innsats for å redusere kjønnsbaserte lønnsforskjeller. **KUD/ASD**

Helse, miljø og sikkerhet på arbeidsplassen

24. Selv om komiteen merker seg de senere års nedgang i yrkesskader og yrkesrelaterte dødsfall, ser den fremdeles med uro på det høye antallet arbeidsulykker og de mange yrkesrelaterte dødsfallene innenfor byggebransjen og transport-, lager-, jordbruks- og produksjonssektoren, til tross for at en svært liten andel av arbeidsstyrken er sysselsatt i disse sektorene. Komiteen er også bekymret over mangelen på offisielle data om yrkessykdommer (artikkel 7 og 12).

25. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å flerdoble innsatsen for å redusere yrkesskader og yrkesrelaterte dødsfall med vekt på de mest ulykkesutsatte sektorene, blant annet ved å øke bevisstheten om sikkerhet på arbeidsplassen både blant arbeidsgivere og arbeidstakere, og dermed sørge for at det innføres bedre vernetiltak og strengere arbeidstilsyn. ASD** Den anbefaler også at konvensjonsparten vedtar et politisk rammedokument om helse og sikkerhet på arbeidsplassen og innfører et omfattende system for datainnsamling på dette området. **ASD**

Retten til trygdeytelser

26. Komiteen merker seg at pensjonsreformen i 2011 gir mulighet for fleksibelt uttak av alderspensjon for personer mellom 62 og 75 år, noe som gjør det mulig for pensjonsmottakere å kombinere arbeid og pensjon mens de fortsatt tjener opp pensjonspoeng. Til tross for konvensjonspartens redegjørelse er komiteen fortsatt betenkt over at dette tiltaket kan virke diskriminerende for personer med nedsatt funksjonsevne, som er systematisk forhindret fra å opptjene pensjonspoeng fra 62 års alder, ettersom de overføres til alderspensjon først når de fyller 67 år. Pensjonsmottakere med nedsatt funksjonsevne får dermed redusert sin alderspensjon med om lag 10 prosent sammenlignet med funksjonsfriske pensjonsmottakere (artikkel 2 nr. 2 og artikkel 9).

27. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å treffe de nødvendige tiltak for å fjerne den diskriminerende virkningen av alderspensjonsreglene for personer med nedsatt funksjonsevne. ASD**

Enslige mindreårige asylsøkere

28. Komiteen merker seg at barnevernsloven gjelder for alle barn i konvensjonsparten, uansett deres etniske bakgrunn og oppholdsstatus, men den er likevel bekymret over at enslige mindreårige asylsøkere i alderen 15–18 år ikke er omfattet av denne lovens virkeområde. Som følge av dette bor de under utilfredsstillende forhold i mottakssentre. Komiteen er også bekymret over den høye forekomsten av psykiske lidelser blant disse barna i mottakssentrene og deres begrensede tilgang til psykisk helsehjelp (artikkel 2 nr. 2, artikkel 10 og 12).

29. **Komiteen anbefaler at konvensjonsparten sørger for at barnevernsloven skal gjelde for alle enslige mindreårige asylsøkere, uten hensyn til deres alder, slik at alle barn i konvensjonsparten kan få like god beskyttelse og tilgang til tjenester. BFD/JD** Den anbefaler også at konvensjonsparten sørger for at enslige mindreårige asylsøkere med psykiske lidelser blir raskt diagnostisert og får den nødvendige psykiske helsehjelp. **JD/HOD**

Barn i fosterhjem og barnevernsinstitusjoner

30. Komiteen ser med uro på at en rekke barn tas ut av foreldrehjemmet og plasseres i fosterhjem eller barnehjemsinstitusjoner, og at mange av disse barna har alvorlige psykiske lidelser. Den er også bekymret over at barn med minoritetsbakgrunn i fosterhjem eller barnevernsinstitusjoner kan få ytterligere problemer på grunn av kulturelle, språklige og religiøse forskjeller (artikkel 2 nr. 2 og artikkel 10).

31. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å styrke sin innsats for**
- a) å identifisere og gripe fatt i grunnleggende årsaker til de situasjonene som har medført at barn tas ut av foreldrehjemmet, **BFD**
 - b) å sikre at det å frata foreldrene omsorg for barn, benyttes som en siste utvei, **BFD**
 - c) å styrke en regelmessig og omfattende gjennomgang av situasjonen for barn som er plassert i fosterhjem eller barnevernsinstitusjoner, **BFD**
 - d) å sørge for at foreldre får den hjelp og støtte de trenger for å kunne ivareta sine oppgaver og plikter ved oppdragelsen og opplæringen av sine barn, **BFD**
 - e) å gi kommunene tilstrekkelige ressurser og støtte til at de på en effektiv måte kan sette inn forebyggende tiltak overfor utsatte familier og følge opp arbeidet med barn i fosterfamilier eller institusjoner, **BFD**
 - f) å sikre at barn med psykiske lidelser oppdages tidlig, og at de får den nødvendige hjelp, **HOD**
 - g) å styrke opplæringen av omsorgspersoner slik at de blir i stand til å ta vare på barn med forskjellig kulturell, språklig og religiøs bakgrunn. **BFD**

Fattigdom

32. Komiteen er bekymret over den fortsatte økningen i fattigdom, særlig blant barn, som følge av økte inntektsforskjeller. Den er særlig bekymret over den stadige økningen i forekomster av barnefattigdom i løpet av det siste tiåret, til tross for de tiltakene konvensjonsparten har truffet i henhold til regjeringens strategi (2015–2017) for barn som lever i fattigdom, og til tross for økte bevilgninger som følge av strategien (artikkel 11).

33. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å treffe effektive tiltak for å redusere inntektsforskjeller og å intensivere sin innsats for å utrydde fattigdom, særlig barnefattigdom, i konvensjonsparten. **ASD/BFD** Den anbefaler særlig konvensjonsparten å vurdere virkningen av eksisterende politikk og programmer og å identifisere årsakene til barnefattigdom og hvilke behov barn som lever i fattigdom og deres familier har, med sikte på å vedta effektive tiltak for å håndtere barnefattigdom og å gi tilstrekkelig støtte til fattige barn og deres familier. **ASD/BFD****

Retten til bolig

34. Komiteen merker seg de tiltakene konvensjonsparten har truffet, herunder den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid (2014–2020), men er likevel bekymret over de utfordringene som vanskeligstilte personer og grupper hele tiden møter når det gjelder tilgang til bolig. Komiteen er særlig bekymret over

- a) den vedvarende mangelen på kommunale boliger i mange kommuner,
- b) mangelen på boliger tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne,
- c) dyre private utleieboliger, som ofte er av dårlig kvalitet og har uforutsigbare leievilkår og vilkårlige oppsigelsesregler,
- d) det høye antallet personer som er hjemløse over lengre tid (artikkel 11).

35. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å gjennomføre den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid fullt ut og vurdere dens virkninger med henblikk på å utarbeide en ny utgave av strategien for å ta bedre hensyn til vanskeligstilte og marginaliserte enkeltpersoners og familiers boligbehov. **KMD** Komiteen anbefaler særlig konvensjonsparten**

- a) å bedre tilgangen på og tilbudet av rimelige kommunale boenheter til vanskeligstilte og marginaliserte grupper og enkeltpersoner, **KMD**
- b) å øke tilgangen på boliger, herunder kommunale boliger, som er tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne, **KMD**

c) å øke tilgangen på rimelige utleieboliger og regulere det private utleiemarkedet for boliger, blant annet gjennom kontroll med husleieøkninger, styrke minstestandardene for utleieboligers kvalitet og beskytte leieboere mot uregulerte leievilkår og vilkårlige oppsigelsesregler, **KMD**

d) å styrke tiltakene for å redusere hjemløshet, blant annet gjennom målrettede tiltak for å forhindre langvarig hjemløshet. **KMD**

Eldreomsorg

36. Komiteen er bekymret over rapporter som viser høy forekomst av vold og overgrep mot eldre, både mot hjemmeboende og dem som bor i institusjoner. Den er også bekymret over at en tredel av eldre på sykehus og i helse- og omsorgsinstitusjoner i kommunene er eller risikerer å bli feilernært (artikkel 11).

37. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å styrke innsatsen for å forhindre vold og overgrep mot eldre, blant annet ved å identifisere og gripe fatt i de grunnleggende årsakene og styrke rapporteringssystemet for slike former for vold og overgrep, og å foreta en grundig granskning av innrapporterte tilfeller. HOD** Komiteen oppfordrer også konvensjonsparten til straks å innføre tiltak for å forhindre akutt feilernæring blant eldre i helse- og omsorgsinstitusjoner, i nært samarbeid med kommunene. **HOD** Den anbefaler videre konvensjonsparten å formelt vedta og fullt ut gjennomføre en nasjonal strategi for helsemessig god ernæring for eldre i institusjoner og i hjemmetjenestene, og sørge for tilstrekkelig finansiering. **HOD**

Tilgang til helsetjenester

38. I lys av den betydelige nedgangen i antallet personer som søker asyl i konvensjonsparten i de senere årene, og i lys av partens fortsatt sterke økonomi, er komiteen bekymret over at partens opprettholder de strenge tiltakene som ble innført i 2011 for å begrense retten til grunnleggende helsetjenester for ulovlige innvandrere, herunder EU-borgere som ikke har europeisk helsetrygdkort, uten at konsekvensene for de berørte enkeltpersonene blir vurdert. Komiteen er særlig bekymret over det begrensede virkeområdet for de vilkårene som ligger til grunn for at ulovlige innvandrere skal få helsetjenester, og over mangelen på klare retningslinjer for fortolkningen av slike vilkår, noe som har ført til alvorlig forverret helsetilstand eller dødsfall blant illegale innvandrere med kroniske sykdommer og til at helsetjenestene som tilbys disse personene, blir tilfeldige og av varierende kvalitet. Den ser også med bekymring på at barn av ulovlige innvandrere ikke betraktes som berettiget til oppføring på fastlegenes pasientlister, noe som er et alvorlig hinder for at de raskt kan få tilgang til de nødvendige helsetjenestene som alle barn i konvensjonsparten har rett til (artikkel 2 nr. 1 og 2 og artikkel 12).

39. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å treffe effektive tiltak for å sikre at alle personer i konvensjonsparten har tilgang til grunnleggende helsetjenester, uansett deres oppholdsstatus. HOD** Komiteen anbefaler særlig at konvensjonsparten trekker tilbake de strenge tiltakene som ble innført i 2011 med hensyn til ulovlige innvandreres rett til grunnleggende helsetjenester, slik at disse personene og deres barn kan føres opp på fastlegenes pasientlister. **HOD** Komiteen vil minne konvensjonsparten om dens uttalelse av 13. mars 2017 om staters plikt overfor flyktninger og migranter i henhold til konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (E/C.12/2017/1).

Psykisk helse

40. Komiteen er bekymret over den høye andelen personer med psykiske helseproblemer blant innsatte i fengsler og deres begrensede tilgang til forsvarlig psykisk helsehjelp. Den ser med særlig bekymring på den utstrakte bruken av elektroshokkbehandling, noe som mangler lovhjemmel, uten pasientenes samtykke, og på bruken av tvangsmidler og tvangsmedisiner, ofte i kombinasjon med isolering, i psykiatriske institusjoner og på sykehjem for eldre. Den er også bekymret over at det ikke systematisk er blitt ført et register over bruken av slike midler, til tross for at dette er et lovfestet krav (artikkel 12).

41. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten**

- a) å sikre at innsatte med psykiske lidelser får forsvarlig psykisk helsehjelp, blant annet ved å overføre dem til en egnet medisinsk institusjon, **HOD**
- b) å sikre at behandling gis på grunnlag av et fritt og informert samtykke fra den berørte personen selv eller fra vedkommendes lovlige representant, **HOD**
- c) å lovfeste et forbud mot bruk av tvangsmidler og tvungen bruk av inngripende og irreversible behandlingsformer, som nevroleptika og elektrosjokkbehandling, **HOD**
- d) å innføre strengere krav til saksbehandling når det gjelder bruk av tvangsmidler, og derved sikre at personer med nedsatt psykososial funksjonsevne og eldre personer i institusjoner har tilstrekkelig rettsvern mot bruk av tvang, **HOD**
- e) å øke antallet lokalmiljøbaserte tjenester for personer med nedsatt psykososial funksjonsevne, herunder likemannsarbeid og andre alternativer til den medisinske behandlingsmodellen, **HOD**
- f) å sikre systematisk registrering av bruken av tvangsmidler, i samsvar med lovfestede krav. **HOD**

Bruk av narkotika

42. Komiteen merker seg at den nåværende narkotikapolitikken er blitt gjennomgått av et ekspertutvalg, som overleverte sin utredning med reformforslag i desember 2019, men er likevel bekymret over at konvensjonsparten fortsatt kriminaliserer bruken av narkotika og dermed forhindrer brukernes tilgang til skadebegrensende programmer samt helsetjenester (artikkel 12).

43. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten å avkriminalisere narkotikabruk og gi narkotikabrukere bedre tilgjengelighet og tilgang til gode skadebegrensende programmer og spesialisthelsetjenester. **HOD****

Retten til utdanning

44. Komiteen er bekymret over

- a) at det fremdeles finnes regionale forskjeller i kvaliteten på utdanning og studenters akademiske prestasjoner, der de nordlige og fjerntliggende områdene kommer dårligst ut,
- b) at barn av asylsøkere som bor i mottakssentre, ikke har rett til barnehageplass,
- c) at frafallet i skolen fremdeles er høyt blant rombarn, og at deres skoleprestasjoner er dårlige,
- d) at frafallet er høyt blant utenlandskfødte mannlige studenter i videregående opplæring,
- e) at lærere ofte mangler kunnskaper og hensiktsmessige virkemidler for å håndtere behovene til en studentbefolkning preget av stadig større mangfold (artikkel 13–15).

45. **Komiteen anbefaler konvensjonsparten**

- a) å øke ressursbruken for å forbedre kvaliteten på utdanning i konvensjonspartens nordlige og fjerntliggende områder med sikte på å fjerne vedvarende regionale forskjeller, **KD**
- b) å utvide retten til barnehageplass for barn av asylsøkere som bor i mottakssentre, **KD**
- c) å treffe målrettede tiltak for at rombarn skal få bedre skolegang og skoleprestasjoner, blant annet ved å innføre effektive programmer som for eksempel Oslo kommunes «skoleveiledere», **KD**
- d) å gi utenlandskfødte studenter tilgang til skreddersydde støtteordninger slik at de lettere kan fullføre videregående opplæring, **KD**

e) å gi lærere egnet opplæring og verktøy slik at de trygt kan håndtere en studentbefolkning preget av stadig større mangfold. **KD**

Kulturelle rettigheter

46. Komiteen merker seg at konvensjonsparten har truffet forskjellige tiltak for å beskytte og bevare samenes språk og kulturarv. Likevel er komiteen fremdeles bekymret over at samiske barns rett til opplæring i og på sitt eget språk, i praksis ikke garanteres fullt ut. Den er også bekymret over Sametingets rapporter om at de statlige bevilgningene til bevaring av samiske kulturminner er betydelig mindre enn dem som gis til bevaring av andre norske kulturminner, og at det ikke finnes tilstrekkelig med bygninger til oppbevaring av samiske kulturgjenstander (artikkel 13–15).

47. Komiteen anbefaler konvensjonsparten å styrke sin innsats for å sikre at alle samiske barn, enten de bor i samiske områder eller ikke, fullt ut får benytte sin rett til opplæring i samisk og med samisk som opplæringspråk, og å sørge for at det gis tilstrekkelig med ressurser, både økonomiske og tekniske, til å bevare og vise fram samiske kulturminner. **KD**

D. Andre anbefalinger

48. Komiteen anbefaler konvensjonsparten fullt ut å oppfylle sine forpliktelser i henhold til konvensjonen og sikre at rettighetene nedfelt i konvensjonen tas hensyn til på nasjonalt nivå i gjennomføringen av Agenda 2030 for bærekraftig utvikling. **Alle departement med ansvar.** Bærekraftsmålene ville kunne bli betydelig enklere å oppnå dersom konvensjonsparten innfører uavhengige ordninger for å måle framgang og behandler mottakere av støtte fra offentlige programmer som rettighetshavere. Ved å gjennomføre målene på grunnlag av prinsippene om deltakelse, ansvarlighet og ikke-diskriminering kan det sikres at ingen blir utelatt. I denne forbindelse vil komiteen minne konvensjonsparten om budskapet om at ingen skal utelates (E/C.12/2019/1).

49. Komiteen ber konvensjonsparten sørge for at disse avsluttende kommentarene spres på bred basis til alle deler av samfunnet, både på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå, og særlig til stortingspolitikere, offentlige tjenestemenn og dommere, og at komiteen i partens neste periodiske rapport orienteres om hva som er gjort for å følge opp anbefalingene. **Koordinerende departement + alle departement med ansvar.** Komiteen oppfordrer konvensjonsparten til å involvere Norges institusjon for menneskerettigheter, ikke-statlige organisasjoner og andre sivilsamfunnsaktører i oppfølgingen av disse avsluttende kommentarene og med sikte på de videre drøftelsene nasjonalt før partens leverer sin neste rapport. **Koordinerende departement + alle departement med ansvar.** Komiteen anbefaler videre at konvensjonsparten vurderer å innføre en nasjonal ordning for regelmessig å koordinere og følge opp gjennomføringen, med deltakelse fra Norges institusjon for menneskerettigheter og sivilsamfunnsorganisasjoner. **JD**

50. I samsvar med prosedyren for oppfølging av de avsluttende kommentarene som komiteen har vedtatt, oppfordres konvensjonsparten, innen 24 måneder etter at disse avsluttende kommentarene er vedtatt, til å informere om gjennomføringen av anbefalingene angitt i nr. 29 (enslige mindreårige asylsøkere) **BFD/JD/HOD**, 37 (eldreomsorg) **HOD** og 39 (tilgang til helsetjenester for ulovlige innvandrere) **HOD**. **Koordinerende departement + ansvarlig departement**

51. Komiteen ber om at konvensjonsparten leverer sin sjuende periodiske rapport innen 31. mars 2025. **Koordinerende departement + alle departement med ansvar.** For dette formål, og forutsatt at konvensjonsparten har godtatt den forenklede rapporteringsprosedyren, vil komiteen etter hvert oversende en liste over spørsmål før partens leverer sin neste rapport. Konvensjonspartens svar på denne listen vil utgjøre dens sjuende periodiske rapport, som skal oversendes i samsvar med konvensjonens artikkel 16. I tillegg oppfordres konvensjonsparten til å oppdatere sitt felles kjernedokument, i samsvar med de harmoniserte retningslinjene i henhold til de

internasjonale menneskerettighetstraktatene (HRI/GEN/2/Rev. 6, kap. I). UD + alle departement med ansvar
